

El Sahel: la regió oblidada

L'extremisme polític, el canvi climàtic, la crisi alimentària, la pobresa, els conflictes armats són alguns dels múltiples factors que han propiciat el desencadenament de la crisi humanitària que es viu actualment al Sahel.

La primera dificultat que sorgeix a l'hora d'analitzar la situació que afronta la regió resideix en la definició dels seus límits territorials. El Sahel és una regió molt diversa en la qual conviuen diferents realitats, però que al seu torn fan front a reptes comuns derivats de la immensitat dels seus territoris.

El Sahel, paraula àrab que significa “costa” o “borda” referint-se, en aquest cas, a la “riba” del Sàhara, és una franja ecoclimàtica de 5.000 km de llarg, al sud del desert del Sàhara que s'estén pel continent africà, des de l'Oceà Atlàntic fins al Mar Roig. La regió, conformada pels següents 10 països; Mauritània, el Senegal, Mali, Burkina Faso, Níger, Nigèria, Txad, Sudan, Eritrea i Etiòpia, és una de les zones més pobres del món i amb pitjors condicions de vida. Així ho confirma l'Índex de Desenvolupament Humà (IDH)¹ elaborat pel Programa de les Nacions Unides per al Desenvolupament (PNUD). D'un total de 179 països analitzats, la franja es posiciona entre els últims 30

llocs, amb uns índexs que oscil·len entre el 0,557 de Mauritània, el més alt, i el 0,370 de Níger, el mínim². Tots ells registren xifres molt baixes de renda per càpita, entre els 500 i els 1.000 dòlars anuals³ i elevades taxes de creixement demogràfic, entre 2,9% i 3,8% anual. La seva població continua residint majoritàriament en zones rurals, molt precàries, en les quals la pobresa i la insuficiència alimentàries estan molt esteses.

Les principals activitats econòmiques dels països sahelians són l'agricultura i el pasturatge, la contribució relativa del qual al PIB se situa, de mitjana en 2019, entre el 19,3% de Mauritània i el 43,8% del Txad⁴. Igualment, en els últims anys, l'explotació de recursos miners (ferro a Mauritània, or a Mali i Burkina Faso, urani a Níger) i petroliers (al Txad) ha adquirit un cert pes econòmic a la regió.

En el pla polític, els països exposats es troben baix règims formalment democràtics, encara que

¹ L'Índex del Desenvolupament Humà (IDH) és un indicador creat pel PNUD que, des de fa tres dècades, dona a conèixer el grau de progrés de cada país. És un índex compost que té en compte factors sanitaris, educatius i econòmics, els índexs dels quals es calculen per separat amb les dades d'esperança de vida, escolarització i renda per càpita de cada país. El resultat llança un valor entre 0 i 1 que determina els quatre graus de desenvolupament humà; Molt alt (>0,80), alt (0,70 – 0,80), mitjà (0,55 – 0,70) i baix (<0,55).

² PNUD. (2021). *El Sahel tierra de Oportunidades*. Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo.

³ Banco Mundial. (2020). *Indicadores del Desarrollo Mundial, el Sahel*. Banco Mundial.

⁴ Banco Mundial. (2019). *Indicadores del Desarrollo Mundial, el Sahel*. Banco Mundial.

Font: ONU

interromputs per cops militars impregnats de tendències autoritàries. El que demostra la fragilitat institucional d'aquests països que porta la majoria de les vegades als anomenats estats fallits.

Si bé els països que conformen la franja del Sahel comparteixen, com s'ha descrit, condicions agroecològiques i socioeconòmiques molt similars, es tracta d'una regió molt diversa en la qual els límits territorials es confonen en mancar de sentit cultural, històric o econòmic. Per això els analistes s'han vist obligats a utilitzar el terme Sahel en sentit institucional, que inclou als països agrupats en una nova institució, anomenada G5 Sahel⁵.

L'avantatge d'aquesta accepció de Sahel radica en el fet que agrupa països amb característiques històriques, econòmiques, culturals, religioses i socials comunes. Ara bé, existeixen altres Estats sahelians des del punt de vista geogràfic, no inclosos en la recentment creada institució, que s'enfronten als mateixos desafiaments que els anteriors i que, a més, influeixen de manera determinant en l'evolució dels esdeveniments de la

regió. Per aquesta raó, en la pràctica, en parlar del G5 Sahel s'inclou a la resta dels països sahelians.

Inestabilitat política

La inestabilitat política característica de la zona no és una qüestió nova, ens remuntem a principis del segle XIX amb l'arribada massiva dels colons europeus. El que al principi va començar com a simples intercanvis comercials va desencadenar en una lluita per aconseguir el control dels territoris africans, i per consegüent dels seus recursos, portant al domini europeu de la totalitat del continent africà en menys de 30 anys. Va ser en la Conferència de Berlín de 1885, on Europa va decidir unilateralment el futur i destí d'Àfrica, repartint-se el continent sense tenir en compte les religions, ètnies, cultures i la naturalesa de les poblacions que s'assentaven en aquests territoris. Si bé els processos d'independència de les colònies europees van arribar durant el segle XX, les fronteres dibuixades en la Conferència de Berlín persisteixen avui dia, així com la influència d'uns certs països estrangers.

⁵ El G5 Sahel és una organització regional intergovernamental creada en 2014 que proporciona un marc institucional per a promoure el

desenvolupament i la seguretat dels cinc països membres (Burkina Faso, Txad, Mauritània, Mali i Níger)

Amb els nous governs assentats, cada país saheliano va seguir amb la seva trajectòria política. No obstant això, els punts de convergència eren més que evidents. El poder en mans d'uns pocs, els alts nivells de corrupció, la fragilitat de les institucions, la falta d'una veritable democràcia amb participació ciutadana, són algunes de les característiques pròpies de la política dels països de la regió, que porten a aquests a una situació d'extrema fragilitat.

L'arribada de les anomenades Primaveres Àrabs als països del nord d'Àfrica, principalment a Tunísia, Egipte i Líbia, va tenir un impacte ingent a la regió del Sahel. L'inici de les revolucions àrabs va tenir el seu origen en la iniciació d'un procés democràtic dut a terme a Tunísia, seguit per Egipte i més tard per Líbia. Ràpidament les revoltes internes líbies es van convertir en una veritable guerra civil que va permetre a les forces rebels, amb el suport de part de la comunitat internacional, imposar-se al règim de Muamar El Gadafi. La revolució líbia va tenir conseqüències molt més greus que les revoltes de Tunísia i Egipte. És important subratllar el fet que Líbia és un país gran amb poca població i que al mateix temps és un ric productor de petroli amb necessitat de mà d'obra procedent del sud d'Àfrica, principalment de Mali, Níger i Txad. Quan comencen les revoltes i s'entra en dinàmica de guerra civil, la mà d'obra fuig de Líbia refugiant-se als seus països nats. Uns altres en canvi, s'uneixen al conflicte, ja sigui amb les forces rebels o sota el comandament del coronel Gadafi. La fi de la guerra de Líbia va originar la desbandada d'un gran nombre de mercenaris que es van emportar tot l'armament que van poder als seus països d'origen, accentuant la inestabilitat en l'extens convuls territori del Sahel.

Terrorisme i conflictes armats

La impossibilitat dels governants dels països sahelianos, especialment les zones de Liptako-Gourma (també coneguda com la "triple frontera" entre Burkina Faso, Níger i Mali) i la conca del Llac Txad, de controlar la totalitat del seu territori deixa

un buit de poder que ha estat ràpidament ocupat per grups terroristes.

Des de finals dels noranta, el terrorisme gihadista va trobar al Sahel l'escenari idoni per a explotar la feblesa institucional dels governs nacionals, per a suplir el buit estatal i usurpar-li així les seves competències. Amb la intenció d'imposar una visió totalment desfigurada de l'islam, els gihadistes exploten les tensions intercomunitàries, controlen territoris cada vegada més extensos, capten, recluten i adoctrinen a joves africans, arribant a comptar amb l'acceptació de la població local en oferir-los protecció enfront d'altres grups armats.

En l'actualitat, els grups terroristes amb major protagonisme al Sahel són el Grup de Suport a l'Islam i als Musulmans (JNIM)⁶, una coalició afí a Al-Qaeda que va sorgir en 2015, i l'autodeterminat Estat Islàmic en el Gran Sàhara (EIGS), una filial de Daesh, amb l'autodeterminat Estat Islàmic a Àfrica Occidental (ISWAP) i Boko Haram, principalment radicats a la regió del Txad i Nigèria. Si bé existia un pacte de no agressió entre els diferents grups, en l'últim any, han crescut les tensions i enfrontaments entre ells, especialment amb l'augment de la influència de EIGS, que s'ha estès per territoris controlats per JNIM. Ara, s'enfronten pel control del territori, al mateix temps que incrementen els seus atemptats contra civils, membres de les forces de seguretat nacionals i internacionals i també contra grups armats locals d'autodefensa.

La qüestió tuareg

La qüestió tuareg és recurrent des de fa anys. Des de fora era vista com una cosa controlable i així ha estat fins als anys 2000.

Els tuaregs són un poble de raça i ascendència berber, procedents de la península aràbiga, que van arribar al territori en el segle VI, amb la ràpida expansió i conquesta polític-religiosa de l'islam. S'estenien i governaven en un extens territori des del sud d'Algèria i de Líbia fins a part de Níger, Txad,

⁶ Jama'at Nusrat al Islam wal Muslimeen (JNIM).

Mali, el Senegal i Mauritània. Si bé sempre han estat un poble nòmada que rebutgen l'existència de fronteres, s'han vist immersos en un procés de sedentarització, concentrant-se en ciutats del sud del desert del Sàhara i del Sahel. Aquest procés s'ha degut a complexos raons, entre altres; la pèrdua del control de les rutes de les caravanes que creuaven el Sàhara, la dissolució per part del colonialisme francès de la seva antiga societat feudal, l'establiment de fronteres irreals pels països europeus, l'explotació de recursos miners de zones que abans es trobaven sota el seu control i que van passar a ser controlades pels nous governs o altres grups armats...

Durant aquests últims anys, amb aquest bagatge, el seu esperit revolucionari i guerrer ha renaixut, i en l'actualitat reivindiquen a Mali i a Txad la seva autonomia, intervenint en la lluita pel domini del territori al nord de Mali, en disputa amb altres grups armats. La guerra civil de Líbia i el derrocament de Gadafi també va ajudar al fet que grups armats de tuaregs augmentessin el seu poder en la zona, mitjançant el transvasament d'una gran quantitat d'armament, així com de combatent i mercenaris procedents de la revolució líbia.

La població civil, les veritables víctimes

Sota aquest context d'inseguretat absoluta, en el qual la fragilitat de les institucions nacionals posa en evidència la impossibilitat dels governs de protegir la seva població i controlar la totalitat del seu territori, la població civil és la que sofreix totes les conseqüències.

A aquest perillós còctel se li uneix una precària situació econòmica. El Sahel reuneix els països més pobres d'Àfrica, i, per tant, del món. El PIB per càpita mitjà dels cinc països que formen el G5 Sahel a preus corrents va ser de 642 dòlars en 2019⁷. El que suposa a penes el 2,5% del PIB per càpita espanyol. Arran de la pandèmia, si bé és cert que

Àfrica no ha estat el continent més tocat, sí ho han estat els països asiàtics i europeus, socis per excel·lència d'aquesta regió. Aquesta situació ha provocat l'enfonsament de les relacions comercials existents i, per tant, una desacceleració econòmica sobtada.

Amb una de les majors taxes de població a nivell mundial, 150 milions de persones viuen al Sahel sent més del 64% d'aquestes menors de 25 anys, la seva població no para d'augmentar any rere any. S'estima que creix al voltant del 3% anual i s'espera que arribi als 340 milions en 2050. Davant la falta d'oportunitats professionals, de serveis públics com la sanitat o l'educació, de seguretat tant alimentària com física, ha empès a molts sahelians a emigrar a les zones del nord. ACNUR ja ha anunciat que el número de 4,2 milions de persones desplaçades en 2019 podria duplicar-se o fins i tot triplicar-se per a 2021 arran de la pandèmia de la COVID-19.

Canvi climàtic

A la triple crisi política, econòmica i social s'uneix una crisi mediambiental que afecta el Sahel des de fa anys.

El canvi climàtic ha originat un augment de les temperatures del Sahel a un ritme 1,5 vegades més ràpid que la mitjana mundial⁸, una major variabilitat de les pluges en temps i espai i més fenòmens meteorològics extrems com sequeres i pluges torrencials. Segons un estudi⁹ recent, la desertificació ha provocat la desaparició d'un de cada sis arbres del Sahel des de la dècada dels 50, en avançar en detriment de la vegetació saheliana. "Abans solia haver-hi un any de sequera de cada 10, ara és cada dos anys" apunta Ibrahim Thiaw, Assessor Especial del secretari general de les Nacions Unides per al Sahel.

Les sequeres, la reducció de les zones de cultiu, les inundacions i les plagues, entre altres desastres

⁷ OCHA. (2019). *G5 Sahel*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs.

⁸ IPCC. (2020). *Informe de Evaluación del IPCC*. Panel Intergubernamental sobre el Cambio Climático.

⁹ González, P. (2019). *Tree density and species decline in the African Sahel attributable to climate*. Journal of Arid Environments.

naturals producte del canvi climàtic són freqüents i molt extrems. Tots ells conformen els ingredients per a una tempesta perfecta que perjudica greument la producció agrícola d'aquesta regió, en la qual més del 90% dels habitants depèn de l'agricultura de subsistència i deixa milions d'euros en pèrdua.

En els últims cinc anys, la producció de cereals s'ha reduït, la qual cosa ha produït que les reserves nacionals d'aliments siguin perillosament baixes, mentre que els preus dels cereals principals són entre un 60% i un 85% superiors a la mitjana de fa cinc anys. Això genera uns efectes devastadors, en obligar les famílies més vulnerables a destinar el 80% dels seus ingressos en la compra d'aliments. La inseguretats alimentària és cada vegada més palesa, amb més de 30 milions de persones sofrint-la a la regió. A més, que 1 de cada 5 nens menors de 5 anys pateix desnutrició aguda, segons l'organització internacional Acció contra la Fam.

Sota aquest context, el nombre de refugiats climàtics no fa més que augmentar, i seguirà aquesta tendència en el futur. El Banc Mundial ja ha advertit que d'aquí a 2050 més de 85 milions d'habitants d'Àfrica Subsahariana es veuran forçats a abandonar les seves llars fugint de la pobresa, de la inseguretats alimentària, de la violència i dels efectes del canvi climàtic.

Conclusions

No hi ha dubte doncs, que la regió de Sahel es troba immersa en una crisi sense precedents. La incapacitat dels governants, així com de les institucions, dels països sahelians per controlar la totalitat del seu territori obre la porta al fet que altres actors prenguin el poder. El terrorisme gihadista i els grups armats, com Boko Haram o cèl·lules afins a Al-Qaeda, han trobat al Sahel el brou de cultiu perfecte per a expandir la seva influència i poder. A aquesta crisi política i de seguretat se li afegeix la crisi econòmica. Sent una de les regions més pobres del món, gran part dels civils es veuen obligats a emigrar a la recerca d'oportunitats reals. La pressió a la regió augmenta

amb la crisi climàtica, en la qual els efectes del canvi climàtic; com la desertificació, l'augment de l'aridesa del sòl i la intensificació dels fenòmens meteorològics extrems, entre altres, han provocat una reducció considerable de les terres de cultiu i per tant de producte agrícola tan necessari per a la subsistència de les famílies sahelianes. Aquesta quàdruple crisi política, social, econòmica i mediambiental s'està veient agreujada per l'enorme explosió demogràfica que s'està produint als països de la franja. El ràpid augment de la població en el context de crisi múltiple suposa una amenaça de primer ordre per a l'estabilitat de la regió. Els menors de 24 anys suposen avui entre el 60% i el 70% als països del Sahel esmentats i aquestes xifres es mantindran en les pròximes dècades. Si no es proporcionen alternatives a aquesta joventut, això afavorirà dos fenòmens d'índole molt diferent, però amb un profund impacte a Europa, com són la migració i la radicalització.

Donada aquesta situació la comunitat internacional, i especialment Europa, ha de buscar estratègies encaminades a la consecució de resultats urgents. La resolució dels problemes del Sahel exigeix un nou enfocament geoestratègic basat en una cooperació triangular UE-Magreb-Sahel. La implicació dels països magrebins és fonamental per a la resolució dels desafiaments de la regió. La definició d'interessos magrebins comuns al Sahel pot contribuir, a més, a l'estabilitat i desenvolupament de tot el Nord d'Àfrica.

Pel seu costat l'ONU ha exposat en diverses ocasions l'urgent necessitat d'invertir en els joves. Paraules reproduïdes per la directora regional del PNUD per a Àfrica, Ahunna Eziakonwa, "Necessitem invertir en els joves en el potencial de les persones joves, en el seu talent, en la seva energia i entusiasme, i crear oportunitats perquè puguin fer realitat tots els seus somnis". Per la seva part el Fons Monetari Internacional (FMI) estima que un increment de l'1% de la població en edat de treballar augmentaria el creixement real del PIB per càpita d'un 0,5%.

La creació de projectes a la regió, com la Gran Muralla Verda¹⁰, són fonamentals per al seu desenvolupament i el de la població, no obstant això, sense uns estats forts que liderin, supervisin i

protegeixin aquestes noves iniciatives el progrés i la calma trigarà a arribar al Sahel.

Jara Leyva Martínez,
equip d'ANUE

Referències:

- ACH. (2021). *Estación de hambre en el Sahel: una crisis dentro de la crisis*. Acción contra el Hambre. <https://www.accioncontraelhambre.org/es/tesis-y-estacion-de-hambre-en-el-Sahel>
- ACNUR. (2020). *Crisis humanitaria en el Sahel*. La Agencia de la ONU para los Refugiados, Comité Español. https://eacnur.org/blog/crisis-humanitaria-en-el-sahel-tc_alt45664n_o_pstn_o_pst/
- Aguirre, R. (2021, junio). *Inseguridad alimentaria en el Sahel: una realidad persistente, pero evitable*. CIDOB. file:///C:/Users/Usuario/Downloads/252_RAFAEL%20AGUIRRE%20UNCETA_CAST.pdf
- Ammour, A. (2012, enero). *El Sahara-Sahel después de Gaddafi*. CIDOB. file:///C:/Users/Usuario/Downloads/NOTES%2044_A%C3%8FDA_CAST.pdf
- Banco Mundial. (2019, 2020). *Indicadores del Desarrollo Mundial, el Sahel*. Banco Mundial. <https://databank.bancomundial.org/source/world-development-indicators>
- CICR. (2018). *La crisis del Sahel*. Comité Internacional de la Cruz Roja. <https://www.icrc.org/es/where-we-work/africa/sahel>
- DSN. (2021, 12 mayo). *El terrorismo en el Sahel*. Departamento de Seguridad Nacional. <https://www.dsn.gob.es/es/actualidad/sala-prensa/terrorismo-sahel>
- Derechos Humanos de las Naciones Unidas. (2017). *G5 Sahel*. Oficina del Alto Comisionado de las Naciones Unidas para los Derechos Humanos. <https://www.ohchr.org/SP/Countries/AfricaRegion/Pages/G5-Sahel.aspx>
- GGW. (2018). *The Great Green Wall*. Great Green Wall. <https://www.greatgreenwall.org/about-great-green-wall>
- IPCC. (2020). Informe de Evaluación del IPCC. Panel Intergubernamental sobre el Cambio Climático. https://archive.ipcc.ch/home_languages_main_spanish.shtml
- Losada, F. (2018, 2 agosto). *El Sahel: Un enfoque geoestratégico*. Real Instituto Elcano. http://www.realinstitutoelcano.org/wps/portal/rielcano_es/contenido?WCM_GLOBAL_CONTEXT=/elcano/elcano_es/zonas_es/ari95-2018-losada-sahel-enfoque-estrategico
- OCHA. (2019). *G5 Sahel*. United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. <https://www.unocha.org/search/node/G5%20Sahel>

¹⁰ La Gran Muralla Verda és un projecte liderat per africans amb l'èpica ambició de fer créixer 8.000 km de vegetació a l'ample del continent africà.

ONU. (2019). *La crisis del Sahel*. Organización de las Naciones Unidas. <https://www.un.org/es/site-search?query=Sahel>

Pichel, M. (2018, 8 febrero). *El cinturón del Sahel: El escondite del yihadismo que cruza África y preocupa cada vez más a Europa*. BBC. <https://www.bbc.com/mundo/noticias-internacional-42936259>

PNUD. (2021). *El Sahel tierra de oportunidades*. Programa de las Naciones Unidas para el Desarrollo. <https://feature.undp.org/sahel/es.html>

Puig, O. (2020, marzo). *El Sahel: La otra frontera de Europa*. CIDOB. file:///C:/Users/Usuario/Downloads/NOTES%2020230_ORIOL%20PUIG_CAST.pdf

Puig, O. (2021, 23 julio). *El Sahel: más allá de los conflictos climáticos*. El País. <https://elpais.com/planeta-futuro/2021-07-23/el-sahel-mas-alla-de-los-conflictos-climaticos.html>

Rojas, A. (2016, 17 enero). *El Sahel, una zona fuera de control*. El Mundo. <https://www.elmundo.es/internacional/2016/01/17/569aa06fca47416d4b8b465c.html>

The Economist. (2012, 17 March). *A perfect desert storm*. The Economist. <https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2012/03/17/a-perfect-desert-storm>

The World Bank. (2019). *Achieving Development Progress in the Sahel*. The World Bank. <https://www.worldbank.org/en/search?q=Sahel>

Thurston, A. (2012). *Las crisis en el Sahel*. Instituto Europeo del Mediterráneo. <https://www.iemed.org/publication/las-criisis-en-el-sahel/>

Publicat per:

**Associació per a les
Nacions Unides
a Espanya**
United Nations Association of Spain

Amb el suport de:

**Generalitat
de Catalunya**

L'ANUE no fa necessàriament com a seves les opinions expressades per els seus col·laboradors.